

Akademisk
frihet
för *studenter*

SFS

Frihet för studenter

Många av de värden och traditioner som präglar universitet och högskolor kan härledas till en utveckling under upplysningstiden och vidare in i 1800-talet. Universitetet skulle vara platser för fritt kunskapssökande. Med fri debatt och idéutbyte skulle vetenskapen utvecklas snabbare än under den forna tidens dogmer och strikta hierarkier. Teorier skulle ställas emot varandra, tankeskolor skulle mötas, och därigenom skulle forskningen göra större och snabbare framsteg. En fri akademi skulle generera mer kunskap och större välbefinnande till alla.

Ibland beskrivs akademisk frihet som en fråga om lärosätenas självständighet gentemot politiker och statsmakterna. Vi håller med om att den akademien måste skyddas mot politisk styrning men makten och friheten får inte stanna hos lärosätesledningarna. Den akademiska friheten måste nå de individuella forskarna, lärarna och studenterna.

Två andra begrepp stod i centrum under de moderna universitetens framväxt: Lärarnas frihet att undervisa (*Lehrfreiheit*) och studenternas frihet att studera (*Lernfreiheit*).

Forskarnas frihet är skyddad i Sveriges grundlag och i högskolelagen. Lärarnas frihet att utforma undervisningen har ett skydd i högskolelagen. Studenterna har också rättigheter och friheter, men de kopplas sällan till debatten om akademisk frihet.

Studenter utgör den absolut största gruppen inom akademien: 450 000 individer per år, vilket kan jämföras med att drygt 55 000 individer undervisar eller forskar. Ändå är studenters frihet en bortglömd aspekt i dagens debatt om akademisk frihet.

Med den här skriften vill Sveriges förenade studentkårer (SFS) ge sin bild av studenters akademiska frihet. Det kan brytas ner till ett antal konkreta friheter: Friheten att välja utbildning, ställa kritiska frågor, utöva inflytande över utbildningen och att organisera sig.

Tillsammans bidrar dessa friheter till akademiens själva kärna: Det fria kunskapssökandet.

Rasmus Lindstedt, ordförande
Elsa Berlin, vice ordförande
Sveriges förenade studentkårer

Frihet att välja utbildning

Grunden till studenternas fria kunskaps-sökande utgörs av friheten att välja utbildning. Det måste finnas ett rikt utbud av program och kurser som möter olika studenters intressen, vilja och ambitioner.

Inom det tyska begreppet *lehrfreiheit* ingår friheten för studenter att röra sig fritt mellan föreläsningar och ämnen. Under 1800-talet när begreppet fick sitt genombrott ingick att studenterna själva skulle få välja vilka lärare de ville studera för. Översatt till dagens högskolelandskap kan friheten att välja utbildning ses som en kombination av flera förutsättningar.

Utbildningsutbudet måste vara tillräckligt stort och varierat. Även om det råder konkurrens och kan vara svårt att komma in på vissa populära utbildningar, måste det finnas tillräckligt många kurser och program för att alla som är motiverade och har rätt förkunskaper ska kunna påbörja en högskoleutbildning inom det fält de är intresserade av.

Det måste gå att anpassa sin utbildning, exempelvis genom att sätta ihop en examen bestående av en stor del fristående kurser eller genom valmöjligheter inom ramen för ett utbildningsprogram. Motsatsen till ett fritt utbud är programmifiering, där allt fler kurser låses in i långa utbildningsprogram.

I praktiken måste även antagningssystemet vara öppet och överskådligt. Studenter behöver kunna söka sig till kurser på olika lärosäten. Antagningskraven bör vara tillräckligt

tillåtande för att studenter från närliggande ämnen ska kunna läsa fortsättningskurser utanför sitt huvudämne förutsatt att de har förutsättningar att klara av dem.

För att studenterna ska ha frihet att välja utbildning måste universitet och högskolor ha stor frihet att utforma utbildningsutbudet utan politisk detaljstyrning. Studenternas efterfrågan ska vara styrande. Samhällets och arbetsmarknadens behov ska beaktas men varken staten eller utomstående intressenter ska bestämma vilka utbildningar som ges.

En annan förutsättning rör högskolans finansiering. Vissa nischade utbildningar kan ha ett existensberättigande även om de inte attraherar ett stort antal studenter. Idag är högskolans finansiering så pressad att storföreläsningar ofta är den enda undervisningsform som är ekonomiskt hållbar. Lärare och studenter behöver utrymme att kunna testa nya koncept utan att vara rädda för att det ska leda till minskade anslag.

Frihet att ställa kritiska frågor

Yttrandefrihet var från början ett upplysningsideal som med tiden har fått starkt stöd. Tänkare som Rousseau, Kant och Mill har tagit yttrandefriheten i försvar på olika ideologiska grunder och i dag har den ett brett stöd i samhället.

Ett tidigt argument för att stärka yttrandefriheten är att den främjar kunskapsutvecklingen – något som tidigt gav den en tydlig relevans för akademien som platser där kunskap skapas och sprids. Grundtanken är att nya upptäckter inte kan spridas om det fria ordet är begränsat: Nya insikter kan kullkasta den gamla världsbilden och får inte hindras av dogmer och traditioner.

Idag omfattas vi alla av yttrandefriheten. Den står inskriven i Sveriges grundlag och FN:s konvention om mänskliga rättigheter. Vi har rätt att hysa åsikter samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser. Yttrandefriheten är inte en specifik akademisk frihet, det är en frihet generell.

Som studenter har vi dock en särskild frihet att ställa kritiska frågor: Dels för att få hjälp att förstå, dels för att upptäcka kunskapsluckor och brister i de vetenskapliga teorier vi ställs inför.

Skilnaden mellan den generella yttrandefriheten och studenternas särskilda frihet att ställa kritiska frågor, är att studenter också kan förvänta sig att få ett bemötande, svar på sina frågor och att bli tagna på allvar. Någon sådant

krav på ”motprestation” finns knappast för samhällets generella yttrandefrihet.

I studenternas frihet ingår också en frihet från repressalier. Studenter ska inte känna sig illa bemötta eller få ett sämre betyg för att de ifrågasätter idéer, även om det innebär en kritik av lärarens favoritteori.

Men den akademiska friheten har också begränsningar. Föreläsningar och seminarier ska hållas till sitt ämne. Såväl lärare som studenter har också ett ansvar för att vara öppna för varandras idéer och behandla varandra med respekt. Det vetenskapliga samtalet ska vara kritiskt men inte ohövligt.

Att främja ett öppet akademiskt samtal är egentligen inte en fråga för politiker. Det behövs visserligen verktyg för att hantera lärare eller studenter som betar sig illa, exempelvis om de försummar undervisningen eller stör andra studenter. Detta styrs delvis av arbetsrätten och högskolelagstiftningen. Men det är lärosätena själva som ska ta ansvar för enskilda incidenter.

För att stärka studenternas frihet att ställa kritiska frågor bör lärosätesledningarna och individuella lärare bjuda in studenter för att gemensamt stärka den akademiska kulturen och främja det fria akademiska samtalet. Det behövs ett kontinuerligt och gemensamt arbete för att upprätthålla ett samtalsklimat där kritik och ifrågasättande kan ske med ömsesidig respekt.

Frihet att utöva inflytande över utbildningen

På samma sätt som rörelsefrihet handlar om att styra stegen vart man vill, handlar studentens frihet om att kunna styra riktningen på sin utbildning. Det räcker inte att kunna välja mellan olika kurser och utbildningsprogram.

Inom en kurs eller program måste det finnas utrymme att utforska de idéer och teorier som lyfts fram inom utbildningen. Det kan handla om att få tillgång till kompletterande litteratur. Det kan handla om att vidga perspektiven genom att lyfta in fler konkurrerande teorier och tankeskor. Denna form av nyfikna sökande är en viktig grundbult i det vetenskapliga tänkandet och måste ges ett utrymme redan på högskolans grundnivå.

Alla studenter ska ha möjlighet till inflytande över utbildningens innehåll, men det betyder inte att alla kan få fokusera på precis vad de vill. Inom många utbildningar är det både nödvändigt och utvecklande att sätta sig in i tankesätt som studenten från början är helt främmande inför och inte alls håller med om. Däremot ska det finnas utrymme för ett samtal kring urval, avgränsningar och begränsningar.

Inom en studentgrupp kommer det alltid att finnas olika intressen och viljor och det betyder att lärare ibland kan anpassa undervisningen till några önskemål men inte till andra. För att göra utbildningen så fri som möjligt, för så många som möjligt, behöver det finnas beslutsformer där många kan komma till tals samtidigt som lärarna kan ta ansvar och göra avgränsningar utifrån sin expertis och yrkesroll.

Vi tror att det formella studentinflytandet ger en bra grund för att främja studenters akademiska frihet. Dagens lagstadgade studentinflytande innebär att demokratiskt uppbyggda studentkårer utser studentrepresentanter som medverkar i utvecklingen av utbildningarna. Studentrepresentanterna ska lyssna på sina medstudenter och har i sin tur möjlighet att föreslå förändringar i utbildningsupplägg. Därefter sker en dialog och beslut fattas tillsammans med undervisande personal.

Friheten till inflytande stannar dock inte vid formella processer. Inom den högre utbildningen behöver det finnas en allmän öppenhet för önskemål, nyfikenhet och utveckling. Här vilar ett ansvar på såväl studenter som lärare. **Den akademiska kulturen är ett komplement till det reglerade studentinflytandet, och dessa två storheter kan tillsammans bidra till att universitetslärare fortsätter att vara lyhörda och nyfikna på studenternas kunskapsförstärkning.**

Ett allvarligt hot mot friheten att utöva inflytande över utbildningen, är när utbildningarna är alltför styrda av politiska beslut. Inom en del utbildningar är antalet politiskt beslutade examensmål så många, att det knappast går att hinna med allt. Då försvinner utrymmet för fördjupning och breddning baserat på studenternas nyfikenhet. Utbildningarna blir mekaniserade och förlorar lätt sin akademiska särprägel. Därför måste antalet politiskt beslutade examensmål och detaljkrav minska.

Frihet att organisera sig

Som medborgare och människor har vi en rätt att gå samman med andra i föreningar för att bevaka våra intressen och göra våra röster hörda. Vi är fria att organisera oss i politiska partier, fackföreningar, lokalsamhällesorganisationer, ideella föreningar och så vidare. Organisationsfriheten är garanterad i Sveriges grundlag och FN:s konvention om mänskliga rättigheter.

För att studenter ska kunna nyttja sin organisationsfrihet i praktiken, måste den akademiska miljön ge vissa förutsättningar.

Studenter ska aldrig behöva utstå repressalier på grund av sitt engagemang. Lärarna behöver inte hålla med om alla åsikter eller aktiviteter som studenterna samlas kring, men det får inte leda till att vissa studenter får sämre betyg eller mindre stöd i undervisningen. Det får inte heller påverka chansen att bli antagen till fortsättningsutbildningar som ett masterprogram eller forskarutbildning. Därför behöver lärosätena jobba för att stärka rättssäkerheten och likvärdigheten vid examination och antagning till fortsättningsutbildningar.

Studenter måste också ha tillgång till lokaler för att genomföra möten och andra aktiviteter i anslutning till lärosätet. Idag har studentföreningar rätt att använda lärosätenas lokaler, förutsatt att

aktiviteterna riktar sig mot andra studenter vid lärosätet. Studenterna har dessutom rätt att bjuda in externa talare till sådana tillställningar.

Studenternas rätt att använda lokaler innebär inte att vem som helst har rätt att bli inbjuden eller att utomstående organisationer eller företag kan anordna aktiviteter på campus utan tillstånd. Studentengagemanget måste vara fritt från yttre påtryckningar och den akademiska miljön ska i huvudsak vara till för studenter, forskare, lärare och annan personal. Därför behöver vi gemensamt värna och öka kunskapen om de rättsliga garantier som finns för att studenterna ska kunna använda lärosätenas lokaler.

Att öka studenternas organisationsfrihet är i huvudsak en fråga för lärosätena och studenterna själva. **Det viktigaste lärosätena kan göra är att uppmuntra, uppmärksamma och avsätta resurser för att studenternas engagemang ska blomma.**

*Akademisk frihet är alla studenters frihet
att utbilda sig, att stilla sin nyfikenhet och
utvecklas till den de vill bli.*

SFS

Sveriges förenade studentkårer
www.sfs.se